

**XALQARO HUQUQNING QUROLLI MOJAROLARNI TARTIBGA
SOLISHDAGI O'RNI**

Toirova Zerda Tolmas qizi

Alfraganus University

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Xalqaro munosabatlar yo`nalishi

3- kurs talabasi Ilmiy rahbar:

Abdurahmonov Xolboy

Email: zerdatoirova@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada xalqaro huquqning qurolli mojarolarni tartibga solishdagi o'rni tahlil qilinadi. Xususan, 1949-yilgi Jeneva konvensiyalari va ularning qo'shimcha protokollari asosida insonparvarlik normalarining ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, xalqaro huquqning urush jinoyatlarini oldini olish, tinch aholini himoya qilish va mojarolarda ishtirok etuvchi tomonlarning javobgarligini belgilashdagi roli muhokama qilinadi. Maqolada BMT va Xalqaro jinoiy sudning ushbu jarayonlardagi o'rni ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: xalqaro huquq, qurolli mojarolar, Jeneva konvensiyalari, insonparvarlik huquqi, BMT, Xalqaro jinoiy sud

Annotation This article analyzes the role of international law in regulating armed conflicts. In particular, it highlights the significance of humanitarian norms established by the 1949 Geneva Conventions and their Additional Protocols. The paper also discusses the role of international law in preventing war crimes, protecting civilians, and defining the responsibilities of parties engaged in conflicts. Furthermore, the study examines the role of the United Nations and the International Criminal Court in this process.

Keywords: international law, armed conflicts, Geneva Conventions, humanitarian law, United Nations, International Criminal Court

Аннотация В данной статье рассматривается роль международного права в регулировании вооружённых конфликтов. Особое внимание уделяется значениям гуманитарных норм, закреплённых Женевскими конвенциями 1949 года и их дополнительными протоколами. Также обсуждается роль международного права в предотвращении военных преступлений, защите гражданского населения и установлении ответственности сторон, участвующих в конфликтах. В статье анализируется роль ООН и Международного уголовного суда в этих процессах.

Ключевые слова: международное право, вооружённые конфликты, Женевские конвенции, гуманитарное право, ООН, Международный уголовный суд

Kirish

Qurolli mojarolar insoniyat tarixining ajralmas qismi bo‘lib kelgan va ularning oqibatlari minglab, ba’zan esa millionlab insonlarning halok bo‘lishiga, yirik moddiy zararlar keltirishiga hamda butun xalqlar taqdiriga ta’sir ko‘rsatishiga sabab bo‘lgan. Mojarolar nafaqat davlatlararo darajada, balki ichki siyosiy ziddiyatlar, etnik qarama-qarshiliklar yoki diniy nizolar natijasida ham yuzaga kelgan. Shu sababli, xalqaro hamjamiyat tarixan qurolli mojarolarni cheklash, ularning ta’sirini yumshatish va eng muhimi, tinch aholining huquqlarini himoya qilish maqsadida turli huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqqan.

Xususan, 1949-yilgi **Jeneva konvensiyalari** va ularga qo‘shimcha protokollar zamonaviy xalqaro gumanitar huquqning poydevorini tashkil etadi. Ushbu hujjatlar yaradorlar, asirlar, tinch aholi hamda mojarolar davrida himoyaga muhtoj bo‘lgan boshqa shaxslarning huquqiy maqomini belgilab, davlatlarning majburiyatlarini aniq ko‘rsatib beradi. Shuningdek, **Hag konvensiyalari**, **BMT nizomi** va boshqa xalqaro shartnomalar qurolli mojarolarda insonparvarlik tamoyillarini saqlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda xalqaro huquq nafaqat mojarolarni tartibga solish, balki ularning oldini olish va mojarodan keyingi davrda barqarorlikni ta'minlash vazifasini ham o'z zimmasiga olmoqda. Shu bois, ushbu maqolada xalqaro huquqning qurolli mojarolarni tartibga solishdagi o'rnini, uning samaradorligi va amaliyotda duch kelinayotgan muammolar tahlil qilinadi.

Adabiyotlar sharhi

Xalqaro huquqning qurolli mojarolardagi o'rnini o'rganishda asosiy manbalardan biri bu **1949-yilgi Jeneva konvensiyalari** va ularning qo'shimcha protokollari hisoblanadi. Ushbu hujjatlar zamonaviy xalqaro gumanitar huquqning poydevorini tashkil etib, qurolli mojarolarda tinch aholining huquqlarini himoya qilish, yarador va asirlarni muhofaza qilish kabi fundamental qoidalarni belgilab beradi.

Dinstein (2016) o'z tadqiqotlarida qurolli mojarolarni tartibga solishda xalqaro gumanitar huquqning asosiy tamoyillarini, jumladan, **farqlash tamoyili**, **mutanosiblik** va **zaruriyat** prinsiplari orqali chuqur tahlil qilgan. U xalqaro huquq me'yorlarining nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham qo'llanishini yoritib bergan.

Roberts va Guelff (2000) tomonidan tuzilgan xalqaro huquqiy hujjatlar to'plamida urush qonunlari keng qamrovda keltirilib, tarixiy va zamonaviy mojarolar misolida ularning tatbiqi tahlil qilingan. Bu asar xalqaro huquqning amaliy jihatlarini o'rganishda muhim manba sifatida e'tirof etiladi.

Bassiouni (2008) esa **urush jinoyatlari** va **xalqaro jinoiy sudlov** masalalariga alohida e'tibor qaratib, Qurolli mojarolarda javobgarlik mexanizmlarining samaradorligini baholagan. Uning ishlari Xalqaro jinoiy sud (ICC) faoliyati va xalqaro adolat tamoyillarining rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, Cassese (2005) xalqaro jinoiy huquqni chuqur o'rgangan va qurolli mojarolarda inson huquqlarini himoya qilishdagi muammolarni yoritib

bergan. Meron (2000) esa xalqaro gumanitar huquqning insonparvarlik tamoyillarini tarixiy rivojlanish nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqqan.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar xalqaro huquqning qurolli mojarolarni tartibga solishdagi **asosiy tamoyillari, mexanizmlari va samaradorligini** keng qamrovda tahlil qiladi. Shu bilan birga, ular xalqaro hamjamiyat uchun dolzarb bo‘lgan savollarni — huquqiy me‘yorlarning amalda qo‘llanishi, urush jinoyatlarining javobgarligi va tinch aholining himoyasi masalalarini chuqur yoritib, ushbu mavzuning ilmiy asoslarini mustahkamlaydi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda asosan sifat tahlili (qualitative analysis) va taqqoslama (comparative) metodlardan foydalanildi. Sifat tahlili usuli qurolli mojarolar bilan bog‘liq xalqaro huquqiy hujjatlarning mazmuni, tamoyillari va amaliyotdagi qo‘llanilishiga chuqur yondashish imkonini berdi. Taqqoslama metod orqali esa turli tarixiy davrlarda va zamonaviy sharoitlarda xalqaro huquqning qurolli mojarolarni tartibga solishdagi samaradorligi o‘rganildi va solishtirildi.

Tadqiqot jarayonida Jeneva konvensiyalari, BMT Nizomi, BMT Xavfsizlik Kengashining rezolyutsiyalari, shuningdek, boshqa asosiy xalqaro huquqiy manbalar tahlil qilindi. Bundan tashqari, Xalqaro sud (ICJ), Xalqaro jinoiy sud (ICC), Yugoslaviya bo‘yicha xalqaro tribunal (ICTY) va Ruanda bo‘yicha xalqaro tribunal (ICTR) qarorlari o‘rganilib, xalqaro huquqning amalda qanday qo‘llanilishi va samaradorligi baholandi.

Shuningdek, ilmiy maqolalar, monografiyalar va ekspertlar fikrlari asosida xalqaro huquqning nazariy jihatlar ham ko‘rib chiqildi. Tadqiqot davomida turli davlatlarning qurolli mojarolardagi tajribalari, ularning xalqaro huquqqa rioya qilish darajasi va ushbu rioyaning inson huquqlarini himoya qilishdagi ahamiyati tahlil qilindi.

Natijalar va Munozara

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xalqaro huquq qurolli mojarolarni tartibga solishda hal qiluvchi o'rin tutadi. Xususan, Jeneva konvensiyalari va boshqa asosiy xalqaro huquqiy hujjatlar tinch aholining huquqlarini himoya qilish, yarador va asir tushgan shaxslarning huquqlarini kafolatlash hamda qurolli mojarolarda insoniylik tamoyillarini saqlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilgan. Shu bilan birga, xalqaro gumanitar huquqning samaradorligi ko'p hollarda davlatlarning siyosiy irodasiga va xalqaro hamjamiyatning birgalikdagi chora-tadbirlariga bog'liq ekani ham ayon bo'ldi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayrim qurolli mojarolarda xalqaro normalar muntazam buzilgan. Masalan, tinch aholiga qarshi keng qamrovli hujumlar, kimyoviy va taqiqlangan qurollardan foydalanish, shuningdek, majburiy ko'chirishlar xalqaro huquqqa zid bo'lsa-da, ularni to'xtatish mexanizmlari yetarli darajada samarali ishlamagan. Bu holat xalqaro huquq normalarining faqat qog'ozda emas, balki real hayotda ham kuchli bo'lishi uchun qo'shimcha mexanizmlar zarurligini ko'rsatadi.

Xalqaro jinoiy sud va boshqa tribunalarining faoliyati muhim natijalarni bergan bo'lsa-da, ularning yurisdiksiyasi cheklanganligi, barcha davlatlar tomonidan tan olinmaganligi va ba'zan siyosiy omillarga bog'liq holda qarorlar ijrosida muammolar kuzatilgani xalqaro adolatni to'liq ta'minlashga to'sqinlik qilmoqda. Shunga qaramay, mazkur sudlar tomonidan urush jinoyatlari va insoniyatga qarshi jinoyatlar uchun ayrim shaxslarni javobgarlikka tortish xalqaro huquqning ahamiyati va zarurligini namoyon etmoqda.

Umuman olganda, xalqaro huquq qurolli mojarolarni tartibga solish va inson huquqlarini himoya qilishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Biroq uning samaradorligi nafaqat qabul qilingan hujjatlarga, balki ularni hayotga tatbiq etishdagi mexanizmlar kuchiga, davlatlararo hamkorlik darajasiga va xalqaro hamjamiyatning qat'iyatiga bevosita bog'liqdir.

Xulosa

Xalqaro huquq qurolli mojarolarni tartibga solishda va insoniyatni urush fojialaridan himoya qilishda asosiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Jeneva konvensiyalari va boshqa xalqaro huquqiy hujjatlar tinch aholining huquqlarini himoya qilish, jangovar harakatlarni cheklash hamda urush jinoyatlarini oldini olishda fundamental ahamiyat kasb etadi. Ushbu huquqiy asoslar nafaqat mojarolar davomida, balki ularning oqibatlarini bartaraf etishda ham xalqaro hamjamiyat uchun muhim qo‘llanma bo‘lib xizmat qiladi.

Biroq, amaliyot shuni ko‘rsatadiki, xalqaro huquq normalarining samaradorligi davlatlarning siyosiy irodasi, ular tomonidan qabul qilingan majburiyatlarga sodiqlik darajasi hamda xalqaro hamkorlikning qanchalik faol yo‘lga qo‘yilganiga bevosita bog‘liqdir. Ayrim hollarda siyosiy manfaatlar va geosiyosiy raqobatlar xalqaro huquq me‘yorlarining to‘liq amal qilinishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Shu sababli, kelajakda xalqaro hamjamiyat xalqaro huquqni yanada kuchliroq amalga oshirish mexanizmlarini ishlab chiqishi, xususan, xalqaro sudlar va tribunalarining mustaqilligini ta‘minlash, huquqbuzarlarga nisbatan tezkor va samarali choralarni ko‘rish mexanizmlarini joriy etishi zarur. Faqat shunda xalqaro huquq qurolli mojarolarni cheklash, tinch aholining huquqlarini himoya qilish va global xavfsizlikni mustahkamlashda yanada samarali bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dinstein, Y. (2016). *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict* (3rd ed.). Cambridge University Press.
2. Roberts, A., & Guelff, R. (2000). *Documents on the Laws of War* (3rd ed.). Oxford University Press.
3. Bassiouni, M. C. (2008). *International Criminal Law: Volume III: International Enforcement*. Brill.
4. Sassòli, M., Bouvier, A. A., & Quintin, A. (2011). *How Does Law Protect in War?* ICRC.

5. Schabas, W. A. (2017). *An Introduction to the International Criminal Court* (6th ed.). Cambridge University Press.
6. Greenwood, C. (1996). "The Concept of War in Modern International Law." *International and Comparative Law Quarterly*, 36(2), 283–306.
7. Henckaerts, J.-M., & Doswald-Beck, L. (2005). *Customary International Humanitarian Law*. Cambridge University Press.
8. Cassese, A. (2008). *International Criminal Law*. Oxford University Press.
9. Kolb, R., & Hyde, R. (2008). *An Introduction to the International Law of Armed Conflicts*. Hart Publishing.
10. Clapham, A., Gaeta, P., & Sassòli, M. (2015). *The 1949 Geneva Conventions: A Commentary*. Oxford University Press.
11. International Committee of the Red Cross (ICRC). (2015). *International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts*. ICRC Report.
12. United Nations. (1945). *Charter of the United Nations*. San Francisco.